

SZAKÁLY SÁNDOR
**Igazságszolgáltatás
helyett leszámolás**

**A második világháborút követő népbírósági
és bírósági eljárások
a magyar királyi honvédség tagjai ellen**

A második világháború európai befejezését követően, pontosabban annak még a befejezése előtt, 1945. január 25-én megszületett és 1945. február 5-én hatályba lépett Magyarországon a népbíráskodásról (81/1945. M. E.), illetve a közalkalmazottak 1945 előtti működésének igazolásáról (1080/1945. M. E.) szóló rendelet

E rendeletek értelmében a volt magyar királyi honvédség tagjai – tábornokok, törzstisztek, főtisztek, tiszthelyettesek, tisztések és honvédek – közül a hivatásos, de a tartalékos állományúak, illetve a nyugállományban lévők is kötelesek voltak igazolásukat kérni a létrehozott igazoló bizottságoktól, és azok a személyek, akik ellen feljelentések érkeztek, illetve akiket „hivatalból bűnösnek vélték”, népbírósági eljárás elé kerül(het)tek.

A magyar történelemben addig még nem volt példa arra, hogy a vesztesek oldalán a háborút befejező haderő tagjai ellen eljárásokat indítson az „új hatalom”, amely – s ez talán kissé furcsa megállapítás – annak köszönhette létezését, hogy az általa „elítélendő” a vesztesek oldalán fejezték be a háborút.

A népbíráskodás és az igazoló eljárások jogi minősítése nem lehet ezen írás feladata, de talán érdemes megjegyezni, hogy a 81/1945. M. E. számú és az 1440/1945. M. E. számú rendeletekből 1945. VII. törvénycikként elfogadott ún. „népbírósági törvény” legtöbb paragrafusát a független Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága az 1994. január 14-én kihirdetett 2/1994. (I. 14.) AB. számú határozatával mint alkotmányelleneseket hatályon kívül helyezte. A hatályon kívül helyezett Nbr. 11. § 1–4. és 6., valamint a Nr. 13. § 1. és 3–7. pontjai alapján 1945 után százakat ítélték halálra, hosszú szabadságvesztésre, valamint mellékbüntetésül hivatal és állásvesztésre, vagyonelkobzásra, nyugdíjmegvonásra, politikai jogok gyakorlásától való eltiltásra, stb. (A Nr. 15. és 17.§-aiban megfogalmazott cselekmények időközben elévültek.)

„A felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lennie, hogy érezzük: ezeknek a bűnöknek az elkövetői nem várhatnak igazságot, csak megtorlást... és a bíróság... nem lehet szakbíráóság. Abban részt kellett venniük azoknak, akik az új demokratikus népi Magyarországot képviselik és annak felépítésén dolgoztak és dolgoznak” – fogalmazott a népbíráskodásról szóló rendelet ma-

gyarázatában dr. Ries István, aki 1945. július 21-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyi minisztere lett.

A rendelet még hatályba sem lépett, amikor a Budapesti Néptörvénysszék 1945. február 3-án már ítéletet hirdetett a magyar királyi honvédség tagjai ellen. A Major (korábban tasnádi Major-Maróthy) Ákos egykori magyar királyi honvéd hadbíró százados elnökletével meghozott ítéletben három személyt ítélték halálra, köztük távollétében Haynal Alajos vezérőrnagyot. A két halálra ítélt tiszthelyettesen az ítéletet az Oktogonnál, nagy tömeg jelenlétében az ítélet kihirdetése után azonnal végre is hajtották. Ennek az ítéletnek a meghozatalát követően a későbbiek során már a népbíráskodásról szóló rendeletek – majd törvény – alapján működött az „igazságszolgáltatás”. Mindközben létrejött a Honvédelmi Minisztérium állandó igazoló bizottsága, melynek tagjait a különböző politikai pártok és a szakszervezetek delegálták. Ez a bizottság az eléje kerülő igazolási ügyekben hozhatott határozatokat, melyek ellen a népbíróságoknál, illetve a Népbíróságok Országos Tanácsánál lehetett fellebbezéssel élni.

Az igazolási eljárások során tanúk és ellentanúk véleménye, benyújtott írásbeli adatok alapján születtek meg a döntések. Az „igazolt”, vezetői állásra alkalmatlan”, „megfeddi”, „rendfokozatától közigazgatási úton megfosztja”, a „visszaténylegesítésből kizárja”, „nyugállományba helyezését rendeli el”, „visszaténylegesítése esetén vezetői állásra alkalmatlan”, „rendfokozatát meghagyja” döntések sok ezer személy sorsát, későbbi életlehetőségeit határozták meg.

A honvédség tagjaihoz hasonlóan a volt magyar királyi csendőrség tagjainak is igazolásukat kellett kérniük, melyeknek elbírálására a „volt csendőregyének igazolására alakult különleges bizottság” volt hivatott. Vezetője kezdetben a Magyar Kommunista Párt delegáltja, a Szovjetunióból hazatért Révész Géza volt. A bizottság csak „igazolt” és „nem igazolt” döntést hozott, és döntése ellen szintén a népbíróságokhoz, illetve a Népbíróságok Országos Tanácsához lehetett fordulni. Az „igazoltak” száma igen alacsony volt, és csak olyanok kapták meg ezt a „minősítést”, akik fegyveres ellenállási mozgalom tagjai voltak a második világháború éveiben, illetve tevőlegesen segítették az ellenállást.

Már az igazolási eljárások előtt megindult azonban az 1945 márciusában létrejött Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, illetve a Budapesti Államrendőrség Politikai Osztálya (Később ÁVO, ÁVH) által azoknak a személyeknek az „összeírása”, akik e két „intézmény” véleménye szerint háborús bűnösnek minősültek.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, Vörös János vezérezredes és egyben a vezérkar főnöke a honvédséghez tartozó/tartozott személyek esetében az előterjesztett listák alapján hozta meg döntéseit,

amelyek szerint az adott személyek – akár tényleges, akár nyugállományúak voltak – „lefokozva és a honvédségből kicsapva” „minősített” nyertek, s ezzel kikerültek a honvédség táborki, illetve tisztikarából. Nem ismerünk olyan adatot, amely szerint a honvédelmi miniszter így meghozott döntései ellen jogorvoslattal lehetett volna élni. E döntések elsősorban azokat a személyeket érintették, akik 1944. október 16-a után is szolgáltak a magyar királyi honvédségben, illetve táborki, tisztí beosztásokat töltöttek be, elhagyták az ország területét, illetve a „lista készítői” úgy vélték róluk, hogy háborús bűnösöknek minősítendők.

A mai napig nem készült pontos felmérés arról, hány személyt is érintettek ezek a döntések, de az 1938 és 1945 közötti magyar katonai felső vezetés azon tagjai közül – akik még éltek 1945-ben – sokakat. Ugyanakkor a „listák alapján” rendfokozatuktól megfosztottak mellett még sokan veszítették el a rendfokozatukat az igazolási eljárások során.

Érdekes, hogy még az igazolási eljárások megindulása előtt született olyan határozat, amely előrevetítette a későbbi döntést. Magasházy László nyugállományú vezérőrnagy nyugellátásának a megszüntetésére már az igazoló bizottsági eljárás lefolytatása előtt, indoklás nélkül megszületett a határozat. Magasházy László később népbíróság elé került, és 1919-es „tetteiért” súlyos szabadságvesztés büntetést kapott. Természetesen minden ilyen ítélettel együtt járt a politikai jogok gyakorlásától való meghatározott időre történő eltiltás, az állás- és hivatalvesztés, a vagyonelkobzás és a nyugdíjigény elvesztése is.

A későbbiekben a „büntetés” egyik sajátos formájává lett a kitelepítés, amely Budapestről, de számos esetben nagyobb városokból vidékre – többnyire a Hortobágyra és délkelet-magyarországi kisebb településekre – történt kényszerlakhely-kijelölést jelentett, a korábban többségében „igazol” személyek számára is, de számos esetben internálásra is sor került.

Összegezve az eddigi kutatások eredményeit, a következő adatokkal rendelkezünk a magyar katonai vezetés

1938 és 1945 közötti tagjainak helyzetéről: 1945 után közülük sokan szovjet hadifogságba kerültek, de a Szovjetunióból 1947 és 1949 között számosan hazatértek. Ők az igazoló bizottságok döntése értelmében vagy elveszítették rendfokozatukat, vagy a említett „minősítéseket” kapva népbíróságok elé kerültek, amelyek legtöbbjüket szabadságvesztésre ítélték.

Az 1949-ig haza nem tértek közül eddigi ismeretek szerint tizenhat főt ítélték el a szovjet hatóságok. Közülük két személyt, Abt Ottó vezérőrnagyot és Bakay Szilárd altábornagyot halálra ítélték és ki is végezték, tizenhárom főt huszonöt, egyet pedig húsz évi „javító, nevelő munkára” ítélték. Az elítéltek 1955-ben hazatérhettek, s az 1970-es évektől kezdődően megindult eljárásokban szinte kivétel nélkül ártatlanoknak „nyilvánítottak” „elkövetett bűncselekmények hiányában”.

A Magyarországon maradt, illetve oda visszatért katonai vezetők közül hetvenkilenc főt első fokon, illetve fellebezés után „igazol”-nak nyilvánítottak, nem igazoltak tíz főt, „megfeddi” kitételrel igazoltak tíz főt, huszonegy táborki és törzstisztnak pedig „rendfo-

kozatának közigazgatási úton történő megfosztását” rendelték el. „Vezetői állásra alkalmatlan”-nak minősítettek kilenc főt, a ténylegesítésből kizártak egy főt, nyugállományba helyeztek egy főt, és rendfokozatát hat főnek hagyták meg. Ezek az első „ítéletek” a későbbiek során változtak, mivel az „igazol” „vezetői állásra alkalmatlanok” jelentős többségét is kitelepítették, egy részüket internálták, illetve később fosztották meg rendfokozatuktól. A nyugdíjak csökkentése majd teljes megvonása 1948 után szinte kivétel nélkül mindenkit érintett.

Érdekes összehasonlítani ezeket az adatokat a nyilas-hungarista hatalomátvételt követő helyzettel. A nyilasok a háborús években a katonai felsővezetés tizennégy tagjának rendfokozatát vették el „hűtlenség” címén. (Ők voltak azok, akik átálltak a szovjet csapatokhoz, illetve hadbírótság elé kerültek, vagy katonai attaséként nem vállalták a Szálasi-kormány szolgálatát.) Egy katonai vezetőt ítélték halálra és végezték ki: Kiss János nyugállományú altábornagyot.

Csóhány Kálmán (1925–1980; rézkarc)

A nyilasok által renfokozatuktól megfosztottak többsége 1945 és 1949 között ismét elveszítette rendfokozatát. Volt, akit a Szovjetunióban ítéltek el – Hatz Ottót –, és volt, akit Magyarországon – Kéri Kálmánt, Kuthy Lászlót, Vattay Antalt. Közülük egy sem akadt, aki ne ugyanazt a sorsot „érdemelte” volna ki az 1945 utáni Magyarországon az „új hatalomtól”, mint említett bajtársaik a nyilasoktól.

A Magyarországon lefolytatott népbírósi eljárások során eddigi ismereteink szerint a második világháború magyar katonai vezetői közül összesen hetven főt ítéltek el, a „vizsgálati szakaszban” pedig két személyt, Csatóry József címzetes altábornagyot és Péterffy Jenő csendőr ezredes agyonverték. Néhány katonai vezetőt távollétében ítélte el a bíróság. Halálra ítélték például a Szovjetunióba elhurcolt Werth Henrik nyugállományú vezérezredesét, a nyugatra távozott Haynal Alajos vezérőrnagyot és életfogytiglani szabadságvesztésre a szintén külföldön maradt, de hazatérni szándékozó és szolgálatot vállalni akaró Farkas Ferenc vezérezredesét.

Az összesen huszonkét halálos ítélet közül tizenkettőt végre is hajtottak, kivégezték Beregfy Károly vezérezredesét, Deák Ferenc vezérőrnagyot, dr.Fábián Lajos vezérőrnagyot, Ferenczy László csendőr alezredesét, Hajnácskőy László csendőr ezredesét, Hindy Iván vezérezredesét, Jány Gusztáv nyugállományú vezérezredesét, Karátsony László vezérőrnagyot, Kozma István altábornagyot, László Dezső vezérezredesét, Ruskay Jenő címzetes vezérezredesét és Sellyey Jenő vezérkari ezredesét. Kegyelemből életfogytiglani, illetve rövidebb idejű szabadságvesztésre változtattak hat halálos ítéletet: András Sándor vezérőrnagyét, Béldy Alajos vezérezredesét, Kuthy László vezérezredesét, Rátz Jenő nyugállományú vezérezredesét, gróf Stomm Marcel altábornagyét és Veress Lajos vezérezredesét. Jugoszláviának két halálra ítéltet, Feketehalmy-Czeydner Ferenc vezérezredesét és Grassy József altábornagyot adtak át, akiket ott szintén halálra ítélték és kivégezték. Rajtuk kívül szintén Jugoszláviának adták át az életfogytiglani szabadságvesztésre jogerősen elítélt Szombathelyi Ferenc nyugállományú vezérezredesét is, akit ott halálra ítélték és kivégezték.

A többi ítélet kisebb része tíz év alatti, nagyobb része tíz év feletti szabadságvesztést jelentett. Életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték Farkas Ferenc vezérezredesét (távollétében), Hellebronth Vilmos vezérőrnagyot és Littomericzky Oszkár vezérkari ezredesét, – valamint a már említett Szombathelyi Ferencen kívül Porzevinsky György vezérkari alezredesét, Tarnay Béla vezérőrnagyot, Ternegg Kálmán vezérezredesét, Vörös János vezérezredesét és Zsedényi Zoltán vezérőrnagyot.

Ezeknek az ítéleteknek az egy részét már nem a népbírók hozták meg, hanem különböző katonai bírósá-

ságok, illetve törvényszékek 1949 után, de a vádpontok között szinte kivétel nélkül szerepeltek a második világháború éveitől elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények. Voltak olyanok, akiket más perekben ítéltek el, mint pl. az ún. „köztársaság ellenes összeesküvés” perében, Veress Lajost, András Sándort és Berkó Istvánt. Kémkedéssel megvádolva később Kuthy Lászlót és Vörös Jánost ítélték el.

Hogy képet kaphassunk a katonai vezetők elleni népbíráskodás gyakorlatából, érdemes néhány konkrét esetet is felidézni, azokat a korabeli forrásokkal illusztrálni.

Az első népbírósi eljárás elvégzését katonai vezetők egyike, vitéz Béldy Alajos vezérezredes 1944 őszén a Nemzetőrség parancsnoka volt. A nyilas-hungarista hatalomátvételt követően a németek letartóztatták és csak 1944. november 20-án helyezték szabadlábra. Ezt követően bujkált, majd 1945. január 19-én jelentkezett Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz szolgálatért. Mint egykori katonai attasé, aki több nyelven – így németül, angolul, franciául, olaszul és lengyelül – beszélt, számításba jött a majdani béketárgyalások katonai szakértőjeként. Sorsa azonban másként alakult. 1945. április 21-én előzetes letartóztatásba került, és a budapesti Népbírósi Tanács 1945. július 20-án kötél által végrehajtandó halálbüntetésre ítélte, az ítéletet teljes vagyonekobzással és állásvesztéssel mint mellékbüntetéssel súlyosbítva. A kegyelmi tanácsa általalkult bíróság nem ajánlotta kegyelemre Béldy Alajost. A szociáldemokrata párt által delegált népbíró, dr. Krebs Ernő az álláspontját a következőképpen indokolta: „...az államérdek azt kívánja, hogy az első háborús bűnös a legsúlyosabb büntetéssel sújtassék. Különösen áll ez a tétel azért, mert háborús bűnösök úgy szólván kivétel nélkül külföldön vannak. Azoknak részünkre való kiadása akadályokba ütközne akkor, ha az első felelősségre vont háborús bűnös a halálos ítélet után kegyelmet kapna.” A Népbírósi Tanács Országos Tanácsa 1945. július 26-án tárgyalta az ügyet, és az első fokozaton hozott ítéletet megerősítette. Az 1945. július 30-i kegyelmi tanácskozás sem tartotta kegyelemre méltónak Béldy Alajost, jóllehet dr. Farkas Béla a maga „igen” szavazatát többek között így indokolta: „...azért is ajánljuk kegyelemre, mert a bírói eljárás során a büntetőjogi eljárási szabályok olyan súlyos megsértésével állunk szemben (lásd a vezetőbíró előterjesztésében s az Országos Tanács tanácskozási jegyzőkönyvében foglaltakat), mely a tényállás kellő tisztázását, ennek megfelelően az anyagi igazság felderítését is nagy fokban gátolta, s az ilyen körülmények között hozott halálos ítélet végrehajtása később esetleg jövátételhetlen.” Az ítélet végül az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács 1945. augusztus 13-án kegyelemből életfogytiglani tartó kényszermunkára változtatta, míg mellékbüntetésül az

elíteltet politikai jogai gyakorlásától tíz évre megfosztotta és a tulajdonában álló két, egyharmadrésznyi házat elko-bozta. Béldy Alajos a Kozma utcai ún. „Gyűjtőfogházban” hunyt el 1946. december 22-én „gyomordaganat és elme-zavar” következtében. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. november 21-én az ellene emelt vádak alól felmentette. Rendfokozatát posztumusz a Magyar Köztár-saság elnöke visszaállította.

Werth Henriket, aki 1938. szeptember 29. és 1941. szeptember 4. között a Honvéd Vezérkar főnöke volt, a budapesti Népbíróság 1948. május 22-én meghozott íté-letével távollétében főbüntetésül halálra, mellékbünté-tésül vagyonelkobzásra, hivatalvesztésre és politikai jo-gai gyakorlásának felfüggesztésére ítélte. A Népbíró-ságok Országos Tanácsa 1948. július 26-án az első fokú ítéletet megerősítette. Ennek ellenére a magyar hatósá-gok nem kérték kiadatását a Szovjetuniótól.

A Werth Henrik elítélésének alapjául is szolgáló népbí-rósági rendelet, illetve népbírósági törvény vonatkozó pa-ragrafusainak (Nbr. 11. § 1. pont 1. bekezdés, a 2. pont-ban, a 4. pont 1. tételében és az 5. pont 3. tételében foglalt bűncselekmények elkövetésével vádolták) többségét a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága mint alkot-mányelleneseket az 1994. január 14-én kihirdetett 2/1994. (I.14.) AB számú határozatával megsemmisítette.

Végül nézzünk meg egy másik pert, amelynek vád-lottja Stomm Marcel gróf, aki 1942. december 5. és 1943. május 15. között a III. hadtest parancsnoka volt. A keleti hadszíntéren 1943. február 3-án esett a szovje-tek fogságába. Súlyos fagyási sérülései következtében térdtől lefelé mind a két lábát amputálni kellett. A hadi-fogságban a szovjet hatóságok igyekeztek rábírní egy ún. „magyar légió” vezetésére, de legalább arra, hogy adja a nevét annak szervezéséhez.

A különböző tárgyalások, viták okán, illetve ellenére a légió nem jött létre. Stomm csak a nyilas-hungarista hatalomátvétel után, a Vas Zoltán és Gerő Ernő által megfogalmazott nyilatkozathoz „adta a nevét” tábor-noktársával, az ugyancsak szovjet hadifogságban lévő dr. Deseő László vezérőrnaggyal együtt, és szólította fel a magyar honvédség tagjait a németekkel és a nyilasok-kal történő szembefordulásra.

Stomm Marcel 1951. május 16-ig volt szovjet hadi-fogságban. Hazaszállítása után 1951. július 9-től előze-tes letartóztatásba került. A Budapesti Központi Katonai Ügyészség 1951. augusztus 22-én vádiratot nyújtott be ellene. Háborús bűncselekményekkel vádolták meg, többek között azért, mert 1943 januárjában és februárjáb-an „...nem az egyedüli helyes megoldást: a feltétlen megadást választotta, hanem elrendelte a hadtest vissza-vonulását”. A Budapesti Katonai Törvényszék az 1951.

október 11-i tárgyaláson „folytatólagosan elkövetett háborús bűntettben” találta bűnösnek és ezért „kötél által végrehajtandó halálra” mint főbüntetésre, továbbá mel-lékbüntetésül lefokozásra és vagyonelkobzásra ítélte. Az Elnöki Tanács az ítéletet kegyelemből életfogytiglan tar-tó szabadságvesztésre változtatta 1952. április 9-én (ad-dig Stomm Marcel a siralomházban volt), majd perújra-felvétel után Stomm tizenkét évi börtönbüntetést kapott. 1954. augusztus 6-án szabadult a váci fegyházból. Az el-lene hozott vádak alól 1990 előtt felmentették, és 1993. május 26-án posztumusz vezérezredessé nevezte ki a Magyar Köztársaság államfője. 1968. április 25-én Stomm Marcel úgy hunyt el Budapesten, hogy nyugel-látásban soha nem részesült, szabadulása után benyújtott kérvényeit mindig elutasították.

Peréhez érdekes adalékul szolgálhatnak az Államvé-delmi Hatóság vezetőjének, Péter Gábor altábornagynak a már kihirdetett ítélet után, 1951. november 21-én Stomm Marcel vallomáshoz fűzött megjegyzései: „Eb-ből a feljegyzésből is kitűnik Stomm Marcel gazember-sége. Elismeri, hogy saját elhatározásából jogtalanul egy statáriumrendeletet adott ki. Elismeri, hogy Novák vezér-ezredes a csetnikek felszámolásakor neki teljesen szabad kezet adott. Elismeri, hogy rendészeti szempontból az összes fegyveres erők, melyek a városban tartózkodtak, a parancsnoksága alá tartoztak. Elismeri, hogy a csetnik harc összes áldozatainak száma körülbeül nyolcvan-ki-lencven fő volt, amelyből tudomása szerint a polgári la-kosságból csak két áldozat volt. Elismeri, hogy az igazol-tatások során előállított személyek közül az egyik rend-őrtiszt öt főt kiemelt és a Városháza előtt, elrettentő pél-daként sajátkezűleg agyonlőtt. Végül elismeri, hogy Sza-badkán kifejtett tevékenységéért kitüntették a Magyar Ér-demrend Középkeresztjével. Mégis ha az ember figyelmissen elolvassa ezt a jegyzőkönyvet, akkor lép-ten-nyomon találkozik Stomm Marcell (sic!) aljas, csir-kefogó gazemberségével. Mert ahelyett, hogy beismerné, hogy az ő egyenes utasítására ennyi és ennyi embert vet-tek őrizetbe és végeztek ki, köntörfalaz, szépitget és csúszó-mászó-módra igyeckszik a felelősség alól kibújni. Ezért külön akasztófát érdemel. Mégis, mielőtt felakaszt-juk, arra vonatkozólag még egyszer ki kell hallgatni és azokról a részokról, amelyeket elismer, élesebben és konkrétan felvenni tőle jegyzőkönyvet.”

A volt magyar katonai felső vezetés tagjai ellen lefoly-tatott büntetőeljárású perek esetében a még élő leszárna-zottak által az 1980-as évek második felétől benyújtott jogorvoslati kérelmeknek a magyar bíróságok még a rendszerváltoztatás előtt szinte kivétel nélkül helyt adtak, és az egykori katonai vezetők ellen hozott ítéleteket hatá-lyon kívül helyezték. Az utókor ítélte a múlt felett.